

Bjarne
Simmelkjær
Sandgaard
Hansen

Mag.art. i indoeuropæisk, videnskabelig assistent
ved forskningscentret "Roots of Europe",
Københavns Universitet
bjarne.sandgaard.hansen@gmail.com

Sproghistorie i en større kontekst

Fra kedeligt nichestudium til del af toptunet synergi

Sproghistorie! Er det ikke sådan noget nørdet stads med kedelige, støvede bøger skrevne i en sirlig, men alligevel ulæselig håndskrift? Noget, som ingen i den virkelige verden kan bruge til noget som helst? Sidder en sproghistoriker ikke bare lukket inde på sit kontor eller i sit bibliotek hele dagen lang og mangler enhver form for kontakt med omverdenen?

Disse og lignende spørgsmål, som alle udgør et mere eller mindre vellykket forsøg på at dække over slet skjulte fordomme, undgår man som sproghistoriker næppe at støde på gennem sit livslange virke. Sandt er det nok også, at det sproghistoriske forskningsfelt generelt har udmærket sig ved en udpræget mangel på evne og vilje til at brande sig selv og til at indgå i partnerskab med beslægtede forskningsfelter for derigennem at opnå bedre og mere sammenhængende forskningsresultater. Dette forskningsfelt har derfor haft svært ved at opnå gennemslagskraft i offentligheden. Dommen er hård, men ikke desto mindre ikke helt usand – om end nok sat noget på spidsen.

Lykkeligvis er dette forhold under hastig og kraftig forandring i disse år. Sproghistorikere og herunder indoeuropæister indtager i stadigt stigende grad det offentlige rum, og ligeledes i stadigt stigende grad finder sproghistorikere sammen med forskere fra beslægtede forskningsgrene, bl.a. almen sprogvidenskab, arkæologi, historisk filologi, religionshistorie og naturhistorie (f.eks. historisk orienteret botanik, geologi og genetik). Forskningscentret *Roots of Europe – Language, Culture, and Migrations* ved Københavns Universitet er et godt eksempel herpå, idet det har som sit erklærede mål – og som sin eksistensberettigelse – at afdække Europas tidligste sproglige, kulturelle og migrationsrelaterede forhold gennem et sådant tværvideenskabeligt samarbejde.

Sproghistorie og genetik: en case study

En af de opdagelser, som samarbejdet i *Roots of Europe* allerede har afstedkommet, er, at der er en tydelig sammenhæng mellem netop de sproglige forhold og de genetiske vandringer i Vesteuropa.

Historisk orienterede genetikere hævder, at de kan spore menneskehedens vandringsruter og historie helt tilbage til en slags "genetisk Adam og Eva" ved at studere spontane ændringer – såkaldte mutationer – i det DNA, der udgør det mandlige kønskromosom (Y-kromosomet), samt i det såkaldte mitokondrie-DNA. (mtDNA). Mitokondrier udgør populært sagt vore cellers kraftværker, idet den energi, som cellerne skal bruge, frigøres i mitokondrierne vha. respirationsprocessen. Begge typer arvemateriale – Y-kromosomet for mænds vedkommende og mtDNA'et for kvinders vedkommende – har nemlig det til fælles, at de nedarves *uændrede og i lige linje* fra hhv. far til søn og fra mor til datter... indtil der altså sker en eller anden spontan mutation, som så også videreføres *uændret og i lige linje* til kommende generationer på hhv. den fædrene og den mødrene side. På den måde vil f.eks. en typisk dansk mand eller kvinde være kendetegnet ved, at han eller hun bærer på en hel række eller kæde af mutationer i hhv. Y-kromosomet og mtDNA'et, som er opstået i tidligere generationer, medens f.eks. en tilflytter fra Afrika vil være kendetegnet ved en helt anden mutationskæde, idet han eller hun har haft andre forfædre, hos hvem der er opstået ganske andre mutationer. En veldefineret mutationskæde angives normalt for nemheds skyld i såkaldte haplogrupper. F.eks. dækker den herunder nævnte haplogruppe R1b i mænds Y-kromosomer over mutationskæden "genetisk Adam" → M168 → M89 → M9 → M45 → M207 → M173 → M343, hvor hvert M efterfulgt af et nummer angiver en specifik mutation.

Ovenstående redegørelse er særdeles relevant for denne case study, for på den ene side har genetiker og klinisk lektor Peter K.A. Jensen, en af *Roots of Europe's* nære samarbejdspartnere, orienteret centrets sproghistorikere om, at Y-kromosomhaplogruppen R1b (se herover) og mtDNA-haplogruppen V og de for disse grupper kendetegnende mutationer er særligt stærkt repræsenteret i Vesteuropa, dog allerstærkest på Den Iberiske Halvø (jf. også Spencer Wells 2007: 48 ff., 198 ff., 226). På den anden side er netop Den Iberiske Halvø også centrum for et sprogligt unikum: det baskiske sprog, der ikke har nogen kendte (dvs. hverken nulevende eller skriftligt overleverede) nære slægtninge. Baskisk er med andre ord et sprogligt isolat. Alle de andre europæiske sprog, derimod, passer fint ind i enten den indoeuropæiske eller den finsk-ugriske (uralske) sprogfamilie. Yderst interessant er det så, at man iflg. en anden af *Roots of Europe's* nære samarbejdspartnere, sprogforskeren Theo Vennemann, kan spore baskisklignende elementer i mange af de nord- og vesteuropæiske sprog. Det gælder først og fremmest de germanske og de romanske sprog. I særdeleshed er der tale om stednavne (flod- og bjergnavne) samt metallurgiske termer, men der er også mange andre ord. F.eks. har Theo Vennemann (1998: 379 ff.) foreslået, at latin *grandis* "stor" er lånt af et forstadium til baskisk *handi* "stor", og han har endog formået at rekonstruere mønstre for låneforholdet mellem dette førbaskiske sprog, som han benævner vaskonisk, og de nord- og vesteuropæiske sprog. Alt dette indikerer iflg. Vennemann, at det baskiske/vaskoniske folk tidligere må have været videre udbredt i Nordvesteuropa, end hvad der er tilfældet i dag, hvor det har trukket sig tilbage til et refugium i sit kerneområde: Baskerlandet i Pyrenæerne. Udbredelsen og koncentrationen af ovennævnte to haplogrupper, som de fleste forbinder med Den Iberiske Halvø og baskerne, går altså perfekt hånd i hånd med

den påståede, tidligere udbredelse af det baskiske/vaskoniske sprog i det øvrige Nord- og Vesteuropa.

Sproghistorie og genetik: en case study med videre perspektiver

Ved hjælp af samme type samarbejde kan man muligvis nå endnu længere. F.eks. er det måske lykkedes genetikere og de såkaldte makrokomparativister, dvs. den særlige type af sproghistorikere, der undersøger det endnu ældre slægtskab mellem de etablerede sprogfamilier, at kortlægge menneskehedens sproglige og genetiske sammenhæng og vandringsruter helt tilbage til tiden omkring udvandringen fra Afrika. Grundessensen er på den ene side, at alle mennesker uden for Afrika (og i snævrere forstand endda alle fra nord for Sahara) med sikkerhed kan føres genetisk tilbage til mtDNA-haplogrupperne M og N samt Y-kromosomhaplogrupperne CF, der bærer på mutationen M168 (Spencer Wells 2007: 180 ff., 205 ff.); og på den anden siden, at så godt som alle sprog nord for Sahara muligvis ligeledes kan rekonstrueres tilbage til et enkelt sprog: boreansk, der således skulle omfatte bl.a. de indoeuropæiske (f.eks. dansk, latin, russisk eller hindi), uralske (f.eks. finsk), sino-tibetanske (f.eks. kinesisk), eskimo-aleutiske (f.eks. grønlandsk/kalaallisut), altaiske (f.eks. tyrkisk), afroasiatiske (f.eks. arabisk), dravidiske (f.eks. tamilsk) og austronesiske (f.eks. hawaiiansk eller indonesisk) sprog (jf. fx Murray Gell-Mann et al. 2009: 25 ff.). Dette er dog på det sproglige område endnu særdeles omstridt og usikkert, og kun fremtidig forskning kan vise, om der er hold i teorien.

Usikkert eller ej: Det springende punkt er, om man med ovennævnte to case studies om sproghistorikeres samarbejde med forskere fra beslægtede forskningsfelter in mente stadig kan tillade sig at påstå, at sproghistorie er tørt, kedeligt og uvedkommende.

Litteratur

Gell-Man, Murray, Peiros, Ilia & Starostin, George (2009): "Distant Language Relationship: The Current perspective." I: *Journal of Language Relationships*, Vol. 1, 2009, s. 13-30.

Vennemann, Theo (1998): "Etymology and Phonotactics: Latin *grandis* vs. Basque *handi* 'big' and similar problems." I: *Journal of Indo-European Studies*, Vol. 26, 1998, s. 345-390.

Wells, Spencer (2006): *Deep Ancestry: Inside the Genographic Project*. Washington, D.C.: National Geographic Society.

URL: <https://genographic.nationalgeographic.com/>

URL: <http://rootsofeurope.ku.dk>